

FÜTÜHÎ'NİN NÂZ u NİYÂZ'I VE NÂZ u NİYÂZ'DA ÂŞIK-MAŞUK

Ömer SAVRAN*

ÖZET

Türk edebiyatında, gerek manzum gerek mensur pek çok eserin temel konusunu aşk oluşturmuştur. İncelememizde ele aldığımız Hüseyin Fütûhî Çelebi'nin Nâz u Niyâz adlı eserinin konusu da aşktır. Divan'ının yanında Enisü'l-Guzât ve Tuhfetü'l-Mecâlis gibi eserleri de bulunan Fütûhî'nin sözkonusu eserinde beşerî olarak başlayan aşk, hikâyenin sonunda ilâhî aşka dönüşür.

Çalışmamızda, Fütûhî'nin Divan edebiyatı estetiği çerçevesinde Arapça, Farsça tamlamalardan oluşan süslü ve sanatlı bir üslupla yazdığı Nâz u Niyâz'ı tanıtılarak eserde dile getirilen aşk hikâyesi ve âşık-maşuk üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fütûhî, Nâz u Niyâz, Klâsik Türk nesri, aşk, âşık-maşuk.

FUTÛHÎ'S NAZ U NIYAZ AND LOVER AND BELOVED IN NAZ U NIYAZ

ABSTRACT

In Turkish Literature, the main theme of most writings either written in prose or in verse is love. Hüseyin Fütûhî Çelebi's writing named as Nâz u Niyâz that we handle in our study also has theme of love. Futûhî, beside the "Divan", also has writings like "Enisü'l-Guzât" and "Tuhfetü'l-Mecâlis", and in the "Nâz u Niyâz" the love began as humanistic turned into divine love in the end of the story.

In our study, "Nâz u Niyâz" which Futûhî wrote in an aesthetics of Classical Ottoman Literature with Arabic and Persian words and phrases, is going to be presented,

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, savranomer@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

and focused on the love story and lover-beloved expressed in the writing.

Key Words: Fütûhî, Nâz u Niyâz, Classical Turkish Prose, love, lover-beloved.

Giriş

Aşk, edebiyatımızda en çok ele alınan konulardan biri olmuştur. Gerek Divan edebiyatı gerek tasavvufî Türk edebiyatı sanatçıların ele aldığı temel konuların başında aşk temasının geldiğini söyleyebiliriz.¹

Bu çalışmada üzerinde durulan “Nâz u Niyâz”ın² konusu da aşktır. Nâz u Niyâz’da aşk teması manzum-mensur karışık bir şekilde kaleme alınmıştır.

Bilindiği gibi Türk nesir geleneğinin İslamiyet öncesine, Orhun Abidelerine ve Uygur dönemi ürünlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Ancak Batı Türkçesi çerçevesinde gelişen yazı dilinde ilk nesir örneklerine XIV. yüzyıldan itibaren rastlanılmaktadır. Bu ilk dönem eserlerinin çoğu dînî-tasavvufî içeriklidir.³

Nesir türünün belli bir üslup çerçevesinde ilk estetik örneklerini verdiği dönem ise XVI. yüzyıl olmuştur. Bu dönemden itibaren belli bir gelişim çizgisi yakalayan Türk nesri, XIX. yüzyılın ortalarına kadar muhteva ve biçim yönünden farklılık gösteren çeşitli ve zengin bir dil malzemesi oluşturur. Türk nesir türünün gerek muhteva gerekse estetik açıdan zirveye ulaştığı dönem XVII. yüzyıl olarak kabul edilmektedir.

Nesir sahasında usta olan kalemlerin çoğu aynı zamanda başarılı birer divan şairidirler. Divan şiirinin sıkı disiplini çerçevesinde yetişip belli bir olgunluğa ulaşan şairler, içinde buldukları toplumun entelektüel birikimini ve konuştukları dilin

¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 53.

² Basıma hazır proje.

³ Konuyla ilgili çalışmalar için bkz. Mustafa İsen, “Erken Dönem Nesir” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004; Namık Açıkgöz, “Nesir (Orta Klâsik Dönem)” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004; Cihan Okuyucu, “Klâsik Edebiyat: Türk Kültürü İçindeki Yeri, Kaynakları, Oluşumu, Sanat ve Estetik Anlayışı” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004; Mehmet Ölmez, “Burkancı ve Manici Edebi Çevreleri”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004; Mustafa Uzun, “Nesir-Türk Edebiyatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

estetik olgunluğunu sanatlı bir üslupla âdeta dosta ve düşmana göstermek istemişlerdir.⁴

Türk edebiyatında mensur hikâyenin ilk örneklerini Uygurlar vermiştir. Anadolu ve Osmanlı sahasında 13. yüzyıldan itibaren başlayan klâsik hikâye geleneği gelişim çizgisini Tanzimat'a kadar devam ettirmiştir.⁵ Fütûhî'nin yaşamış olduğu XVII. yüzyıl mensur hikâye geleneği açısından verimli bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda “yerli, telif, mahallî unsurla donatılmış” pek çok eser verilmiştir. Aynı zamanda klâsik Türk nesrinin önde gelen yazarlarından olan Nergisî, (öl. 1635) *Meşâkku'l-Uşşâk* ve *Nihalistan* adlı eserlerinde bu türün güzel ve başarılı örneklerini vermiştir.⁶

Klâsik nesir geleneği çerçevesinde elimizde muhteva ve estetik yönden başarılı bolca eser bulunmasına rağmen henüz bu alanda yeterli sayıda çalışma yapılamamıştır. “Osmanlı toplumunun kültürel etkinliklerinin en özgün ve en tipik”⁷ ürünleri olarak kabul edilen bu eserlerin modern yöntemlerle ele alınarak günümüz insanına ulaştırılması gerekmektedir.

Klâsik hikâyeleri, “şekil”, “dil ve üslup”, “kaynak” ve “konu” gibi yönlerden sınıflandırmak mümkündür. (Kavruk, 1998:12) Bu açıdan bakıldığında üzerinde çalışma yaptığımız Nâz u Niyâz şekil yönüyle manzum-mensur karışık bir eserdir. Nesir ağırlıkta olmakla beraber önemli ölçüde manzum metne de yer verilmiştir. Hikâyedeki aşk hikâyesi, Arapça ve Farsça tamlamalardan oluşan süslü, sanatlı bir üslupla kaleme alınmıştır.

Eserde bir müderris ile genç bir talebe arasında cereyan eden (platonik) aşk, mecâzî olarak başlayıp hikâyenin sonunda hakikî aşka dönüşür.

“Fütûhî'nin Nâz u Niyâz'ı ve Nâz u Niyâz'da Âşık-Maşuk ” adlı bu çalışmamızda, Hüseyin Fütûhî Çelebi ve eserleri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Nâz u Niyâz'ın genel özellikleri belirtilmiş daha sonra ise eserin kahramanlarından âşık ile maşuk arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

⁴ Mustafa İsen, “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul 2006, s. 86.

⁵ Hasan Kavruk, “Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler”, İstanbul 1998, s. 4; Hasibe Mazioğlu, “Divan Edebiyatında Hikâye” *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara 1992, s. 19; Bahir Selçuk, Nergisî, *Meşâkku'l-Uşşâk*, 2009, s. 3.

⁶ Kavruk, “Mensur Hikâyeler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, C. 2, s. 308.

⁷ Christine Woodhead (Çev. Yurdanur Salman), “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul 2006, s. 317.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Hüseyin Fütûhî Çelebi

16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilebilecek olan Hüseyin Fütûhî Çelebi'nin hayatına dair kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla beraber Fütûhî ile ilgili kaynaklarda birbirini tekrar eden bilgiler verilmekle birlikte şairin ismi konusunda farklılıklar gözlenmektedir. Hüseyin Fütûhî şiirlerinde bazen “Fütûhî” bazen de “Hüsam” mahlasını kullanmıştır.⁸ Diğer taraftan şairin ismi de bazı kaynaklarda “Hüseyin”⁹ olarak verilirken bazı kaynaklarda ise Abdülaziz olarak zikredilmektedir.¹⁰

Fütûhî, *Enîsü'l-Guzât* adlı eserinde ve divanında kendi ismini Hüseyin olarak zikretmiştir. Şairin ölüm tarihi *Safâyî Tezkiresi*'nde ve Şeyhî'nin *Vekâyiü'l-Fudalâ*'sında H.1054/1644-1645, *Enîsü'l-Müsâmirîn*'de ise H.1051/1641 olarak verilmiştir.

Osmanlı Müelliflerinde Fütûhî'nin İstanbullu olduğu ifade edilse de diğer kaynaklar onun Edirneli olduğu noktasında mutabık kalmışlardır. Safâyî, Fütûhî'nin ilim tahsili için genç yaşta İstanbul'a geldiğini ve daha sonra çeşitli yerlerde (kadılık) görevinde bulunduğunu belirtir:

*“Nâmu Abdülazîz'dir. Dârü'n-nasrı ve'l-meymene mahmiyye-i Edirne'den zuhûr etmişdir. Evâil-i hâlinde İstanbul'a gelip tahsil-i ulûmdan sonra mülâzım ve râh-ı kazâyâ azîm ve nice manâsıb-ı celîle tasarruf edip bin elli dört târihinde fevt olmuşdur. Ol asrın şu'arâ-yı belâgat-unvânından olmagla...”*¹¹

Fütûhî'nin eserleri hakkında Ali Canip Yöntem¹² ve Agâh Sırrı Levend'in¹³ değerlendirmeleri de bulunmaktadır.

⁸ Dursun Ali Tökel, *Fütûhî Divanı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994.

⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.II, 362, Ankara 2000.

¹⁰ Safâyî, *Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr*, (Hzl. Doç. Dr. Pervin Çapan) Ankara 2005, s. 442; *Tezkire-i Rıza*, (Hzl. Gencay Zavotçu), İstanbul 2009, s. 157; Mucib Tezkiresi, *Tezkire-i Mucib*, (Hzl. Kudret Altun), Ankara 1997, s. 52; *Vekâyiü'l-Fudalâ*, Bayezid Kütüphanesi, No:2361, yk. 88a; Abdurrahman Hıbrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn* (Tarih-i Edirne), İst. Üniv. Kütüphanesi, No: 451, yk. 74a.

¹¹ age, s. 442

¹² “Enîsü'l-Guzât”, *Hayat Mecmuası*, c. 2, 1927, s. 243.

¹³ *Gazavatnâmeler ve Mihalioglu Ali Bey Gazavatnâmesi*, Ankara 1956, s. 46; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1998, s. 84, 300.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Eserleri

1. Dîvân-ı Fütûhî

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 3785 numarada kayıtlı bulunan eser üzerinde Dursun Ali Tökel tarafında bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹⁴

2. Nâz u Niyâz

Manzum-mensur karışık tasavvufî bir aşk hikâyesidir.

3. Enîsü'l-Guzât

Fütûhî'nin, Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan seferini manzum olarak anlattığı mesnevî türündeki eseridir. Eser üzerinde Meltem Aydemir tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹⁵

4. Tuhfetü'l-Mecâlis

Fütûhî'nin çeşitli dinî öğütler veren, adab ve muaşeret kurallarını öğreten manzum eseridir. Eser üzerinde Sema Ateş tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹⁶

Nâz u Niyâz Hakkında Genel Bilgiler

Nâz u Niyâz, manzum-mensur karışık tasavvufî bir aşk hikâyesidir.

Eserin Nüshaları

Nâz u Niyâz'ın iki nüshası vardır.

1. A Nüshası: İstanbul Üniversitesi TY. 1477 numara ile kayıtlı olan bu nüsha 53 varaktan oluşmuştur.

2. B Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 3759 numara ile kayıtlı bu nüsha ise 26 varak olup talik hatla yazılmıştır.

Eserin Adı

Yazar, eserin isminin Nâz u Niyâz olduğunu “Sebeb-i tahrîr-i sahâyif-i dâsitân-ı Nâz u Niyâz” kısmında ifade eder:

“...Ve bu sahâyif-i dil-küşâyı ve safâ-yih-i ferah-fezâ-yı **Nâz u Niyâz** nâmıyla müsemmâ idem.”

¹⁴ Fütûhî Divanı, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994.

¹⁵ “Enîsü'l-Guzât”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006.

¹⁶ “Fütûhî Hüseyin Çelebi'nin Tuhfetü'l-Mecâlis mesnevisi üzerinde gramer incelemesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Eserin Bölümleri

Eser besmeleyle başlar. Allaha hamd ve sena ifadelerinden sonra meşhur aşk kahramanları zikredilir:

Mesnevî:

Leylîye hüsünle virüp bin nâz
Kıssa itdürdi niçe niçe niyâz

Bî-niyâz oldu **Husrev**'e vuslat
Nâzdan çekdi **Kühen-i** mihnet

Nâz-ı **Azrâ**'dan eyleyüp her gâh
Vâmık eylerdi çok niyâzla âh

Şeyh San'an'ı eyleyüp cûyâ
Aşkla itdi bende-i tersâ

Yûsuf'a virdi hüsn-i zîbâyı
İtdi üftâdesi **Zelîhâ**'yı

Hz. Peygambere salât ve selamlarını sunar.

Kıt'a:

Felekler farkına tâc-ı saâdet oldu na'lini
Anın hicriyle giydi Kâbetü'llâh kisvet-i mâtem
Zülâl-i gülşen-i hâne sehâb-ı lutfidur menba'
Harîm-i sırr-ı Yezdâne zamîr-i pâkîdur mahrem

Dört halifeye övgü bölümünde, Hz. Ebubekir, dört halifenin ilki olması ve Peygamberimize mağarada arkadaşlık etmesi gibi hususları ile övülür.

Çâr-yâr-ı bâ-kirâmın evvelidir bû Bekir
Gevher-i kân-ı sadâkat yâr-ı gâr-ı Mustafâ
Gâr içinde rast kaddin göricek didi hired
Bir elîfdir lafz-ı gâr içre yazıldı güyâ

Hz. Ömer, adaleti ve bir aylık mesafedeki askerleri görmesi gibi özellikleriyle ele alınır:

Âfitâb-ı 'adlle meşhûrdur çünkim Ömer
Mâh-tâb-ı dîne virse tek degül nûr u ziyâ
Kurdukta cûy-bâr-ı Nîl mektûbun görüp
Âşık-ı şûrîdeveş gönli gözi akdı ana

Hz. Osman, şehit olması ve namazını meleklerin kılması gibi hususları ile övülür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Nâme gelse gonçe-i zanbâk gibi açılmadın
 Eyler idi gül gibi mefhûmumı rengîn-edâ
 Çün şehîd oldu namâzın kıldı cem olup melek
 Cîn u hâtif okıdı mersiyeler şîven-nüma

Hz. Ali, cesareti ve ilmin kapısı olma gibi vasıflarıyla övülür.
 Tîresi Mûsâ asâsıdır meger rûz-ı vegâ
 Görünür a'dâ gözüne her nefesde ejdehâ
 Server-i ehl-i hüdâ ser-hayl-i ashâb-ı yakîn
 Şehr-i ilmin kapısı ismi Alî kadri a'lâ

Eserini takdim ettiği şehzadeye övgüden sonra, eserin yazılış sebebine geçilir.

Eserin Yazılış Sebebi

Fütûhî, “*Sebeb-i tahrîr-i sahâyif-i dâsitân-ı Nâz u Niyâz ve mûcib-i tasîr-i letâyif-i dâsitân-ı sûz u güdâz*” başlığı altında, eserini “aşk ve muhabbetin gizli hazinelerini uzlet sahibi seçkin insanlara sunmak, aşkın gizli cevherlerini ortaya çıkarmak ve âşıkla sevgili arasında cereyan eden hâlleri lâyıkiyle dile getirmek için yazdığını belirtir. Kitabına da bu hâle uygun olarak *Nâz u Niyâz* adını verdiğini ifade eder.

Fütûhî, eserini “beyan” adını verdiği dört bölüme ayırır:

Birinci Beyan: Aşk ve muhabbetin anlatıldığı bölüm.

İkinci Beyan: Âşık ile maşuk arasındaki mektuplaşma ve sevgilinin âşığın evine teşrihi.

Üçüncü Beyan: Âşık ile maşuk arasındaki muhabbet ve hac yolunda yâr ile ağyar (rakip) arasında geçen olayları anlatan bölüm.

Dördüncü Beyan: Âşığın sevgilisinden ayrı düşmesi, aşk ıstırapı çekmesi ve dünyanın faniliğini ele alan bölüm.

Olayın Özeti

Bir gece, bir âşık rüyasında, deniz kenarında dolaşırken kendisini bir anda bir kayığın içinde ve denizin ortasında bulur. Denizin dalgalarından kurtulmak için dualar eder. O esnada güzel yüzlü bir genç, onu kurtarıp deniz kenarına çıkarır ve ortadan kaybolur. Âşık, her tarafta onu arar fakat bulamaz. Uykusundan uyanan âşık, görmüş olduğu bu rüyadan sonra aşk ıstırapıyla kıvrınır ve âdeta yemeden içmeden kesilir. Girdiği bu muhabbet deryasının sıkıntılarından kurtulmak ve derdine deva aramak için yerini yurdunu bırakıp sefere çıkar. Arap, Acem ve Rum memleketlerini dolaşır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/3 Summer 2010*

Nihayet derdini anlayan ilim sahibi birisine rastlar. Aynı zamanda müneccim olan bu kişi, âşığın rüyasını gizli kapıların açılacağı şeklinde yorumlar ve ona birtakım müjdelere verir. Âşığı mutlu edecek bu gelişmelerin ise Mısır'ın Kahire şehrinde yaşanacağını söyler. Bunun üzerine âşık hemen yolculuk hazırlıklarına başlar ve yola çıkar. Nihayetinde bir gün Kahire'ye ulaşır. Şehri dolaşırken davullar, zurnalar eşliğinde bir alay görür. O alayın içinde hurilerden bile güzel olan bazı güzeller görür ancak onların içinde hepsinden daha güzel ve herkesin etrafında pervane olduğu bir güzel vardır ki, âşık da o güzele hayran kalır ve âdeti serseme döner. Âşık, bu güzelin daha önce rüyasında gördüğü genç olduğunu fark eder ve rüyasının gerçekleştiğini anlayarak Allah'a hamd eder ve sevinçten kendinden geçer.

Âşık, uzun bir aradan sonra kendine gelir ve artık o güzelin yakınında olmak, onunla oturmak için âdeti yanıp tutuşur. Allah'tan o genci kendisine yakın olmayı nasip etmesi için dualar eder. Nihayet duası kabul olur. İlim sahibi büyük bir zat olan gencin babası (Mir) bir gün âşığı evine davet eder ve ondan oğluna ders vermesini ister. Zamanla genç tüm ilimleri öğrenir. Bu süre içinde artık gence bütünüyle bağlanan âşık, gence aşkı ilan etmek ister. Âşık, gencin yanında olmadığı sıralarda kendi kendine "Eğer bu defa da onun yanına gidersem, onsuz yaşayamayacağımı, ayrılık ateşinin beni nasıl yaktığını, onun aşkı uğruna yaşadıklarımı bir bir anlatacağım." diye söz verir. Ancak gencin yanına geldiğinde nefesi tutulur, onun yüzüne bakamaz hatta tek kelime bile edemez. Sadece kanlı gözyaşlarını döker. Bu durumu gören genç, onun hâlini anlar ve ona merhamet etmek yerine hışımla bakar. Âşık, gencin elini eteğini öptükçe genç ondan yüz çevirir. Âşığın tüm yalvarmalarına rağmen, tüm sevgililerin âdeti üzere o da nazla işveyle âşığı reddeder. Nice yıllar bu durum böyle devam eder gider.

Bir gün âşığın aklına, sevdiği genci terk edip sefere çıkmak gelir. Eğer sefere çıkarsa rahatlayacağını düşünür ve yollara düşer. Haftalar, aylar geçer. Âşık ağlayıp feryat ederek yollarda kanlı gözyaşları döker ve onun bu hâli günden güne artar. Gurbete düşen âşıkta sabır ve karar kalmaz. Günden güne artan ayrılık ateşine dayanamayan âşık, sonunda dönmeye karar verir. Âşık, sevgilinin (gencin) memleketine döner ancak bu defa da onun güzelliğini görmeye takati olmadığını, onu görürse dayanamayacağını düşünür ve bir yere çekilip günlerce yanıp tutuşur. Bazı dostları, onun bu durumundan haberdar olurlar. Çekmiş olduğu dert sebebiyle beti benzi solmuş âşığın derdinin aşk hastalığı olduğunu anlarlar ve ona bu derde takat getirmenin güç olduğunu ifade ederler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Dostları, âşığının derdine çare bulmak düşüncesiyle onu kıyafet değiştirerek sevgilinin evine gitme noktasında razı ederler. Âşık, “her zorluktan sonra bir kolaylığın olduğuna” inanır ve bu defa vuslatın gerçekleşeceği kanâatiyle dostlarının yardımıyla ayağa kalkar ve sevgilinin bulunduğu mekâna gider. Bir süre sonra aralarındaki alakanın kopmadığını anlayan âşık, sevgilisine yüzünü açar ve başından geçenleri bir bir anlatır. Bunun üzerine sevgilisi, aşkına cevap vereceği müjdesini verir. Bu münasebetten sonra âşık ve sevgili tekrar ayrı düşerler. Âşık, sevgilisine olan bağlılığını ve kavuşma arzusunu mektup yoluyla anlatmaya çalışır. Âşığının çekmiş olduğu acılar sonrasında, belli bir olgunluğa ulaştığını gören sevgili, son mektubunda yakın bir zamanda kendisini ziyaret edeceğini bu sebeple âşıktan güzel bir sofraya hazırlamasını ister. Nihayetinde sevgili bir seher vakti âşığının evine gelir. Sohbetler edilip yemekler yenir. Âşık, yanından ayırmaması için sevgilisine yalvarır. Sevgili, her zaman gelemeyeceğini, gelmesinin de doğru olmayacağını anlattıktan sonra “Nerede birbirini seven iki kişi olsa muhakkak orada bir fitneci olur. Bu yüzden sen yine eskisi gibi ders verme bahanesiyle yanıma gel ve benim sohbetimde bulun” der ve vedalaşır oradan ayrılır.

Bundan sonra âşık ve genç ders vesilesiyle rahat bir şekilde görüşmeye devam ederler. Ancak bu mutluluk anı fazla sürmez. Âşığının da bulunduğu bir mecliste gencin babası bir mektup alır. Mektupta, gencin babasının *Yemen* defterdarlığına terfi ettirildiği müjdesi yazılıdır. Bunun üzerine hemen sefer hazırlıkları başlar ve Mir ve etrafındakiler *Mısır*’dan ayrılırlar.

Gencin babasının yanında Keçel adında bir adamı vardır. Etrafında fitneciliği ve kötülüğü ile bilinen bu adam, âşıkla gencin arasındaki sırdan haberdar olur ve onları ayırmak ister. Gencin babasına gelerek “Oğlunuzun muallimi olan Fütûhî, ona karşı alaka duyuyor. Bu haber halk arasında yayılmış ve insanların hüsn-i zanları tersine dönmüş. Bu yüzden onu oğlunuzdan uzaklaştırmalısınız.”, der. Ancak gencin babası ona inanmaz çünkü ona göre, “*Hakîkî aşka sahip olan insan, derya gibidir ve bulanıklıktan beridir.*” Gencin babasından umduğunu bulamayan Keçel, bu defa âşığının yanına gider ve ona: “Ey âşık, burada rahat oturmak varken sen neden bunlarla yolculuğa çıkıp meşakkat çekiyorsun. Ayrıca gencin babası aranızdaki sırrı öğrenmiş, eğer bu yolculuğa devam edersen seni öldürür” diyerek onu vazgeçirmek ister. Âşık, Keçelin bu sözüne itibar etmez ve ona gereken cevabı verir. Ancak âşık, Keçel’in bu fitnesi karşısında hemen Mirin (gencin babasının) ayağına kapanır ve Keçel’in kendisine iftira attığını söyler. Âşık, faraza Keçel’in söylediği gibi bir hata yaptıysa bile sıradan insanlara hata, padişahlara da affetmek yakışıır, diyerek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Mirden kendini affetmesini ister. Gencin babası, Keçel'in sözüne inanmadığını ve âşığa bu konuda rahat olmasını söyler.

Mir ve yanındakiler, Yemen'e gitmek için hazırlanan bir gemiye binip yola çıkarlar. Cidde limanına geldiklerinde baba, Kâbe'yi ziyaret etmek ister ve Mekke'ye gelinir. İhrama girer ve Kâbe'yi ziyaret ederken burada vefat eder. İki âşığı ayırma noktasında kararlı olan Keçel, Mirin ölümünden sonra da bu teşebbüslerine devam eder ve sonunda onları birbirinden ayırır. Ayrılık acısıyla ıstıraplar çeken âşık, hikâyenin sonunda mecâzî aşktan hakîkî aşka geçer.

Nâz u Niyâz'da Aşk ve Âşık-Maşuk

Eserde daha önce de ifade edildiği üzere plâtonik olarak başlayıp devam eden bir aşkın sonunda “*hakîkî aşk*”a dönüşmesinden bahsedilir. Rüyasında gördüğü sevgiliyi arayan âşık(salîk), ilim sahibi birinden (müneccim/mürşit) aşk yolunun erkân ve adabını öğrendikten sonra yolculuğa (*seyr ü sülûka*) çıkar.

Sevgilisini Mısır'da bulan âşık, acı ve ıstırap dolu nice zamandan sonra onun meclisine girer. Ancak tam işler yoluna girmişken sevdiğinin babasının başka yere tayini çıkması nedeniyle *sefere* çıkarılır. Yazarın ifadesiyle “*nerede birbirini seven iki âşık varsa onları ayırmaya çalışan kötü kalpli birileri de vardır*” kuralıyla devreye âşığı sevgilisinden ayırma hususunda kararlı olan Keçel/rakip girer.¹⁷ Nihayetinde de Keçel/rakip, âşık ve sevgiliyi birbirinden ayırma noktasında başarılı olur.

Bu ayrılıktan sonra âşık tekrar acı ve ıstıraplara gark olur. Zaman zaman ayrılık ateşi ile ne yaptığını bilmez hale gelen âşık, canına kıymayı dahi düşünür. Sevgili ise ona sabretmesini, her zorluktan sonra bir kolaylık olduğunu ve sabredenlerin sonunda zafere ulaşacağını söyler. Her işte bir hikmet bulunduğunu ve yaratıcıdan gelene razı olunması gerektiğini telkin eder:

“*innemâ yüveffe's-sâbirûn ecrum bigayri hisâb*¹⁸”
mefhûmın pîş-i nihâd “*es-sabru miftâhül-ferac*”¹⁹ mefhûmın
[mazmûnın] mâ fi'l-fu'âd idin deyü buyurdukda derhâl ol zâr-ı bî-
karâr bu nazmın mazmûnın izhâr ider:

Bejt:

Firâka sabr iden insân degüldür
Ben anı bilürin âsân degüldür

¹⁷ (vr. 35b)

¹⁸ Zümer/10. “Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.”

¹⁹ “Sabır, başarının anahtarıdır.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Acı ve ıstıraplar neticesinde belli bir kıvama gelen âşık, “*El-mecâzetü kantaratü’l-hakîkiyye*”²⁰ yani “mecaz hakikatin köprüsüdür” deyip mecaz köprüsünden geçerek hakikat yoluna girer ya da başka bir ifadeyle insan-ı kâmil mertebesine ulaşır.

Yazar, hakîkî aşka ulaşma noktasında âşığın/sâlikin (müridin) başından geçebilecekleri bu hikâye çerçevesinde anlatmaya çalışır. Yazara göre hakikatleri gören akıl sahibi insanlar, hevâ ve heveslerinden vazgeçerek nefislerini eğitebilirlerse yüce makamlara erişebilirler. İnsan-ı kâmil mertebesine ulaşan insan, dünyanın geçici süs ve lezzetlerine itibar etmez. Daima şükreden âşık, cennet bahçesi güllerinin kokusunu hissetmeye çalışır:

“...dâimü’l-evkât bülbül-i cânı şâhsâr-ı şükr ü sipâsda müterennim ve gonce-i cinânı gülzâr-ı hamd-i bî-kıyâsda mütenessim ola.”²¹

Hikâyenin en önemli kahramanı olan **âşık**, bir muallimdir. Rüyasında gördüğü sevgiliye ulaşma noktasında çeşitli aşamalardan geçer. O da bütün âşıklar gibi sevgilisi uğruna sefere çıkmak zorunda kalır. Uzun ve meşakkatli yolculuklardan sonra sevgilisine yakınlaşır ve onun iltifatına nail olmaya çalışır. Ancak tam vuslat yakındır dediğinde araya rakibin girmesiyle yeni bir imtihana tabi tutulur. Aşk yoluna giren kişinin bela ve kazalara sabretmesi gerektiğini anlayan âşık, bu yolculuğun sonunda mecaz köprüsünü aşp hakîkî aşka ulaşır.

Hikâyedeki **maşuk/sevgili** ise, genç ve güzelliği ile öne çıkan bir talebedir. Hikâyede âşıktan sonra en çok sözü edilen maşuk, “güzellikte eşi ve benzeri olmayan, âdetâ bütün güzellikleri, iyi ahlakı ve erdemi üzerinde toplamış” şeklinde nitelendirilir:

[Nesr] “*Muhbirân-ı ahbâr-ı hüsn-i yâr... rivâyet iderler ki hilye-i cemâl bâ-kemâl birle ferîd-i cihân ve pîrâye-i hüsn-i hisâl ile vahîd-i zamân, bir civân-ı edîb ve bir püser-i lebîb idi ki, cemâl-i ruhsâr-ı gülnâresin müşâhedeye hiçbir kimesnede kudret ve ‘izâr-ı pür-envârın mu ‘âyeneye bir kes tâkat getüremezdi.*”²²

Mesnevi:

Güneş dersem cemâlüne yaraşur
Kimesne bakamaz gözler kamaşur

Salınsa nâzla ol serv-i bâlâ
Harâm olur hırâm-ı kevkeb-i sahrâ

²⁰ (vr. 50b)

²¹ (vr. 51b)

²² (vr. 15a)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Hüsn bağı içinde servi dalı
Letâfet gülşeninde gül nihâlî

Bulunmaz bir güherdür degme kânda
Ve bi'l-cümle misâli yok cihânda

Divan edebiyatındaki klâsik sevgili tipinde olduğu üzere önce âşğın ağlama ve inlemelerine kayıtsız kalır. Âşğının dökmüş olduğu kanlı gözyaşlarını görmez, onun yalvarma ve yakarmalarına kulak vermez. Sevgilinin bu hali bir bakıma aşk yolculuğuna çıkmış olan âşğın sınanması, bela ve acılar neticesinde manevi mertebelere ulaşması adına yapılmış bilinçli bir tavidir.

Fütûhî'nin eserinde *maşuk/sevgili* olarak genç bir talebeye yer vermesi hikâyenin ilginç yönlerinden birini oluşturur. Klâsik edebiyatımızda sıkça karşılaştığımız bu aşk tipi ile ilgili çeşitli araştırmalarda değerlendirmeler yapılmıştır.²³

Divan edebiyatındaki sevgilinin cinsi ve hüviyeti hususunda Atilla Şentürk, “Klâsik Şiir Estetiği” adlı çalışmasında edebi metinlerin ait oldukları dönemin inanç ve düşünce yapılarına göre değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatarak “aşkı en ulvi boyutlarıyla idealize edip işlemeyi hedefleyen bir edebiyat için kadının sevgili olarak tercih edilmesi, aşkı ten zevklerine vasıta derekesine düşürmek” anlamına geleceğinden bu durumdan kaçınıldığını belirtir.²⁴

Bilindiği gibi klâsik edebiyat sanatçıları, gerek dili gerekse mazmunları, geniş çağrışımlar yapacak şekilde kullanmaya önem verirlerdi. Örneğin güzellik unsurları olan saç, kaş, göz, dudaklar yerine göre Hz. Peygamber, devrin padişahı, şairin mürşidi, hocası, çok sevdiği yakın bir dostu veya öğrencisi için kullanılabilirdi gibi aynı zamanda rahatlıkla bir kadın için de kullanılabilirdi.²⁵ Bu durum klâsik edebiyat şair ve yazarlarına büyük bir rahatlık sağlıyordu. Fakat bu mazmunlar kadın için kullanıldığında Hz. Peygamber, devrin padişahı veya yukarıda saydığımız diğer şahısları kapsamaktan uzak olacaktı.

²³ Okuyucu, s. 291; Mehmet Kaplan, “Divan Şiirinde Kadın Aşkı Yok mudur?” (Mehmet Kalpaklı, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, İstanbul 1999, s. 263); Tunca Kortan Tamer, “17. yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamsesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü”, **Eski Türk Edebiyatı-Makaleler**, Ankara 1993, s. 133; Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı Maddesi” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, s.415; Bahir Selçuk, age., s. 67.

²⁴ **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, İstanbul 2006, s. 363

²⁵ Şentürk, s. 365

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Ömer Faruk Akün, divan edebiyatında görülen bu sevgili tipinin ve hüviyetinin tasavvuf etkisinden kaynaklandığını belirtir.²⁶

“Divan şiirinde sevgilinin çok defa erkek hüviyetinde görülmesinin asıl sebebi tasavvufun aşk ve güzellik anlayışından kaynaklanır. Bu anlayışa göre Tanrı kendi güzelliğini insanda ve güzel insan çehresinde aksettirmiştir. Bu güzelliğe karşı duyulacak en saf ve en gerçek aşk shevî duygular ve ten nazlarından uzak platonik aşktır. Araya cismanî zevk ve duyguların karışmayacağı böyle bir aşk ise kadın varlığına değil genç erkek çocuğa yönelik olduğunda mümkündür. Bu düşünce Eflâtun’un Phaidros’una çıkmaktadır.”

Ö.F.Akün aynı yazısında mecâzî olarak başlayan ve cismaniyetin karışmadığı bir aşkın sonunda ilâhî aşka dönüşebileceğini ifade eder:²⁷

“İlâhî aşka, cismanî zevk ve nesli idame ettirmek gibi maddî unsurların karışmadığı bir aşkla erişilebilir. Güzel insana duyulan aşk ilâhî aşk için bir geçit, bir köprü olmaktadır. İlâhî aşkın yolu ilkin mecâzî aşktan, yani insan güzelliğine yönelik aşktan geçer. Ancak başlangıçtaki bu cismanî aşk bir gaye değil geçilmesi gereken bir merhalelerdir. Esas olan, bu yoldan fakat bu merhalede kalmadan mecâzî güzelliğin ötesindeki asıl güzelliğin idrakine varmak, her şeyde ilâhî güzelliğin tecellilerini görebilecek manevî seviyeye yükselerek ilâhî güzelliğin aşkına erişebilmektir. Her güzel şeyde var olan Allah’ın tecellisi insandaki güzellikle en mükemmel ifadesini bulmaktadır.”

Çeşitli beldelerde kadılık gibi önemli bir vazifeyi ifa eden ve aynı zamanda bir divan şairi olan Fütûhî de, hikâyesindeki sevgili tipini yukarıda dile getirilen görüşler çerçevesinde içinde bulunduğu edebi anlayışın geleneklerine bağlı olarak belirlemiştir, diyebiliriz.

Sonuç

Hüseyin Fütûhî Çelebi tarafından manzum-mensur karışık bir şekilde yazılmış olan Nâz u Niyâz adlı bu aşk hikâyesi 17. yüzyıl divan nesri örneklerindedir. Eser, devrin sanat anlayışına uygun olarak Arapça ve Farsça tamlamalardan oluşan süslü, sanatlı bir üslupla yazılmıştır:

Hikâyede işlenen aşk öyküsü tasavvufî kavram ve imgelerden yararlanılarak kurgulanmıştır. Aşk ve muhabbet deryası öyle bir şeydir ki, “deryâ-yı muhabbetün bir katresi ummâna düşse ‘unsur-ı mâ nâra munkalib olup... ve bir reşhası kûh-ı kâfa irişse

²⁶ Akün, s. 419

²⁷ Akün, s. 419

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

seng-i âsiyâ-âsâ muztarib olup...”şeklinde ifade edildiği üzere bir damlası ummana düşse, suyu ateşlere dönüştürür; bir reşhası Kaf dağına düşse, (dağ) âdeta değirmen taşı gibi ıstırapla döner.

Aşk yoluna giren âşık/sâlik bu yolda çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan olunur. Âşık, bedeni cefâ makasıyla parça parça olsa da yolundan dönmez. O, önüne çıkan bütün engellere sabretmek durumundadır. Zira her gecenin bir sabahı, her hazanın bir baharı olduğu üzere sıkıntıların da bir sonu vardır.

Eserde, “dil-berlerden vefâ gelmek ‘âdet-i me’lûfelerinün hilâfî ve kâ’ide-i ma’rûfelerinün münâfidür.” şeklinde ifade edildiği üzere, aşk yolculuğuna çıkan âşığın sevgilisinden vefâ beklemesi boşunadır. Âşık, her ne zaman rakipten fırsat bulup sevgilisine aşk ve muhabbet ayetini tefsir etmeye kalkışsa sevdiği, bin naz ederek ondan uzaklaşır.

Âşığın sabretmesi ve katlanması gereken sıkıntılardan biri de rakiptir. Seven ve sevilenin bulunduğu her yerde mutlaka onları kıskanan ve ayırmaya çalışan birileri bulunacağından âşık, rakibin verdiği sıkıntıya katlanmak durumundadır.

Nâz u Niyâz’da mecâzî olarak başlayan aşk, hikâyenin sonuna doğru “mecâz hakikatin köprüsüdür” düşüncesinden hareketle “hakîkî aşk”a dönüşür ve âşık, “insan-ı kâmil” mertebesine ulaşır. “İnsan-ı kâmil” mertebesine ulaşan âşık, dünyanın süsünden ve batıl şeylerden uzaklaşarak gönlünü ötelere açar. Zira gönül bağlanacak birisi varsa o da bütün mahlûkatın yaratıcısıdır: “...gönül virmeğe lâyük ve dil bağlamağa muvâfık ol cemî’-i mahlûkatın rezzâkı ve kâinât-ı şeş cihâtın hâlikıdır.”

KAYNAKÇA

Abdurrahman Hibrî, *Enisü'l-Müsâmirîn* (Tarih-i Edirne), İst. Üniv. Kütüphanesi, No: 451, yk. 74a.

AÇIKGÖZ, Namık, “Nesir (Orta Klâsik Dönem)” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004.

AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 2. baskı, Ankara 1991.

ATEŞ, Sema, “Fütûhî Hüseyin Çelebi'nin Tühfetü'l-Mecalis mesnevisi üzerinde gramer incelemesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- AYAN, Hüseyin, vd. "XVII. yy Divan Nesri " *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 5 İstanbul 1987.
- AYDEMİR, Meltem, Enisü'l-Guzzât, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006.
- SELÇUK, Bahir, Nergisi, Meşâkku'l-Uşşâk, Erzurum, 2009
- COŞKUN, Menderes, "Nesir (Son Klâsik Dönem)" *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004.
- ÇALDAK, Süleyman, "Eski Türk Edebiyatında Nesir" Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 2006, S. 77-78 Temmuz – Ağustos.
- ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2005
- İSEN, Mustafa, "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006,
- İSEN, Mustafa, "Erken Dönem Nesir" *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004.
- İZ, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Ankara 1996.
- KAVRUK, Hasan, "Mensur Hikâyeler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, C. 2, s. 308.
- KAVRUK, Hasan, "Orta Klâsik Dönem Mensur Hikâyeler" *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul 2006.
- KAVRUK, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul 1998.
- LEVEND, Agâh Sırrı, Gazavatnâmeler ve Mihalioglu Ali Bey Gazavatnâmesi, Ankara 1956.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1998.
- MAZIOĞLU, Hasibe, "Divan Edebiyatında Hikaye" Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, Ankara 1992.
- Mucîb Tezkiresi, *Tezkire-i Mucîb*, (Hzl. Kudret Altun), AKM, Ankara 1997.
- Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire-i Safâyi* (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr), (Hzl. Doç. Dr. Pervin Çapan) AKM, Ankara 2005.
- OKUYUCU, Cihan, "Klâsik Edebiyat: Türk Kültürü İçindeki Yeri, Kaynakları, Oluşumu, Sanat ve Estetik Anlayışı" *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004.
- ÖLMEZ, Mehmet, "Burkancı Ve Manici Edebi Çevreleri", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara 2004.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Rızâ Tezkiresi , (Hzl. Gencay Zavotçu), İstanbul 2009.

ŞENTÜRK, Atilla, “Klâsik Şiir Estetiği”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul 2006.

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*, İstanbul 2004.

TÖKEL, Dursun Ali, Fütûhî Divanı, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994.

UZUN, Mustafa, “ Nesir-Türk Edebiyatı” *TDV İslam Ansiklopedisi* C.33, İstanbul 2007.

WOODHEAD, Christine (Çev. Yurdanur Salman), “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul 2006.

YÖNTEM, Ali Canip “Enisü'l-Guzât”, *Hayat Mecmuası*, 1927.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*